

Λάρισσας (σσ. 225 - 244). Ἡ συμμετοχή τοῦ μέλους τῆς πόλεως στὰ δημόσια ἀξιώματα (θεσμοί) τοῦ παρέχει τὴ δυνατότητα νὰ ὁλοκληρωθεῖ ὡς πολιτικὴ ὄντοτης καὶ νὰ καταστεί πολίτης. Ὁ πολίτης, λοιπόν, δημιουργεῖται ἀπὸ τὴν πολιτεία. Αὐτὸ εἶναι τὸ ἰδεῶδες τῆς ἀρίστης πολιτείας κατ' Ἀριστοτέλη. Το Συνέδριο τελειώνει μὲ τὴν εἰσήγηση τοῦ **R. Campa**, *Το διεθνὲς βραβεῖο ἐλληνικῆς φιλοσοφίας «Antonio Jannone»* (σσ. 245-282), ὁ ὁποῖος ἀνακοίνωσε τὴν ἀπονομὴ τοῦ βραβείου «Antonio Jannone» στὸν J. Brunschwig, γιὰ τὶς πολὺτιμες πνευματικὲς ὑπηρεσίες του στὸν χῶρο τῆς φιλοσοφίας, γιὰ τὴν ὑποδειγματικὴ προσωπικότητά του, γιὰ τὴν βαθύτατη γνώση τοῦ ἔργου τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους καθὼς καὶ τὴ συστηματικὴ ἐνασχόλησή του μὲ τὴν ἐλληνιστικὴ φιλοσοφία, ἐνῶ γίνεται ἐκτενὴς ἀναφορὰ στὸν ὄγκο τοῦ συγγραφικοῦ ἔργου τοῦ J. Brunschwig.

N. ΑΓΓΕΛΗΣ – Μ. ΠΡΩΤΟΠΑΠΑ - ΜΑΡΝΕΛΗ

Βασίλη ΒΙΤΣΑΞΗ Ἀναφορὰ στὴν *Ποίηση*, Ἐρμῆς, 1997, σελ. 459.

Μετά τὸ ἔργο *Ὁ Στοχασμός καὶ ἡ Πίστη* (1991) κατάθεση τῆς φιλοσοφικῆς ὁδοιπορίας τοῦ Β.Βιτσαξῆ πρὸς τὴ θρησκευτικὴ συνειδητοποίηση, ὁ στοχαστὴς φέρνει στὸ φῶς ἕνα βιβλίο του γιὰ τὴν ποίηση, πού «γεννήθηκε μαζί μὲ τὸν ἄνθρωπο, ἀνήκει ἀποκλειστικά στὸν ἄνθρωπο καὶ ζεῖ μὲ τὸν ἄνθρωπο» (σ.101). Γραμμένο ἀπὸ ἕνα ποιητὴ¹ καὶ στοχαστή, τὸ βιβλίο συνιστᾷ θεώρηση τῆς ποίησης καὶ ἐνταξή της στὸν αἰσθητικὸ στοχαστικὸ χῶρο.

Τὰ δώδεκα δοκίμια, αἰσθητικῆς προσέγγισης στὸν ποιητικὸ λόγο χαρακτηρίζονται ἀπὸ εὐρύτητα θεματικῆς (μὲ συχνὰ διάνοιξη σὲ «μυστικούς -μεταφυσικούς χώρους»), διακειμενικὴ γραφή, πού ὁμως, δὲ συνιστᾷ ἕνα λέγειν διὰ παραθεμάτων, ἀλλὰ σύνθετο λόγο διανθισμένο μὲ εὐσύνοπτες κριτικὲς παρατηρήσεις (π.χ. τὸ ἐπικίνδυνο τῆς λεξιπλασίας).

Τὸ πρῶτο κεφάλαιο (ἡ σχέση ποίησης καὶ πεζοῦ ἐντεχνου λόγου) ἀποκαλύπτει τὸ συνδυαστικὸ καὶ κριτικὸ τροπισμὸ τοῦ στοχασμοῦ τοῦ Β. Βιτσαξῆ ἤδη μὲ τὸν ὑπότιτλό του: «Οἱ ἀδελφές πού δὲ μοιάζουν».

Στὸ κεφάλαιο γιὰ τὸ ρόλο τῆς λέξης μέσα στὸν στίχο ὁ χαρακτηρισμὸς τῆς λέξης ὡς «ἀναπαρθενεμένης» εἶναι σηματοφόρος (ἡ λέξη κατὰ τὸ συγγραφέα, λειτουργεῖ καὶ μὲ σκοπὸ τὴ μετάδοση συγκίνησης, τὴν πρόκληση μεθεκτικῆς κατάστασης) ἀκολουθεῖ ἡ ἀξιολόγηση - διαλεκτικῆς ὑφῆς - ποιητικῆς μορφῆς σὲ σχέση μὲ τὸ περιεχόμενο τῆς ποίησης, ὅπου, πρωτότυπα, ὁ συγγραφέας προσθέτει στὴν ἰδέα τῆς σύνθεσης ποίησης καὶ μορφῆς καὶ τὸ δυναμικὸ στοιχεῖο τῆς αἰσθητικῆς διάθεσης καὶ ἀναλύει μὲ λεπτοὺς ἐννοιολογικοὺς χειρισμοὺς τὴν αἰσθητικὴ γνώση τοῦ ἔργου τέχνης (τῆς αἰσθητικότητάς του ἀπὸ τὸ θεωρὸ πού εἶναι καὶ ἡ ἐπιβεβαίωση τῆς ὑπαρξῆς τοῦ ἔργου).

Κριτικὴ θεώρηση εἶναι καὶ τὸ κεφάλαιο γιὰ τὶς πηγές (ἀνάμνηση, δημιουργικὴ φαντασία, ἔμπνευση) τῆς ποίησης. Ἀναφερόμενος στὴ συνέχεια στὸν οἰκουμενικὸ χαρακτήρα τῆς ποίησης ὁ συγγραφέας ὑποστηρίζει ὅτι τὸ πανανθρώπινιο μήνυμα εἶναι δείκτης καὶ τῆς γνωστικότητας καὶ τῆς ἀλήθειας τῆς μεγάλης ποίησης.

Στὸ δοκίμιο *Ποίηση καὶ στοχασμός* ὁ Β. Βιτσαξῆς ὑποστηρίζει τὴν ἰσοτιμία τῶν δύο πνευματικῶν δραστηριοτήτων στὴν προσέγγιση τοῦ ὄντος.

Στὸ δοκίμιο πού ἀκολουθεῖ, τὸ ποίημα ὀρίζεται ὡς μία «ὑπέροχη ἀποτυχία — πορεία

1. Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ποιήματα (ἔξοχο τὸ ποίημα *Ποίηση* στὸ τέλος τοῦ βιβλίου) τοῦ συγγραφέα καὶ τὰ ποιητικὰ μεταφρασμένα ἀπὸ τὸν ἴδιο πάμπολλα εἶναι τὰ δείγματα πού «σημαίνουν» - γιὰ νὰ χρησιμοποιήσω ἕναν ἡρακλειτικὸ ὄρο - τὸν ποιητὴ Β. Βιτσαξῆ, ἢ, γιὰ νὰ τὸ πῶ μὲ τὴ δική του γλῶσσα, ἀποκαλύπτουν τὸν ἄνθρωπο πού «διατρέχεται ἀπὸ ἐντονο ποιητικὸ ρίγος» (πβ. π.χ. σ. 23).

και δρόμος», πάλι δηλαδή κατά τρόπο δυναμικό. Στο κεφάλαιο «Τὰ ἐκφραστικά μέσα τῆς ποίησης (μὲ ὑπότιτλο «ἡ Μουσική τοῦ λόγου») ἡ ποίηση ὀρίζεται ὡς «πράξις τοῦ λόγου». Ἐδῶ τὸ βασικὸ ἐρώτημα ἀφορᾷ στὴν αἰσθητικὴ λειτουργία τοῦ ρυθμοῦ καὶ τοῦ σχήματος, στοιχείων ποὺ ἀνήκουν στὴν οὐσία τῆς ποίησης, ἐνῶ τίθεται, μὲ γνώμονα τὴν αἰσθητικότητα, καὶ τὸ ἐνδεχόμενον τῆς ἀπουσίας τους. Ὁ συγγραφέας καὶ ἐδῶ ἐπιχειρῶντας νὰ ἀπαντήσῃ στὸ ἐρώτημα «πᾶσαν», γιὰ νὰ τὸ πῶ ἔτσι, «ἐπιπορευόμενος ὁδόν» προχωρεῖ καὶ σὲ ἄλλα ἐκφραστικά μέσα τῆς ποίησης (συνήχησις, ὁμοιοκαταληξία, ὀνοματοποιῖα) ἢ τρόπους (π.χ. λεττρισμός, γιὰ τὸν ὁποῖο ὁ συγγραφέας ἀποφαίνεται ὅτι ἀπέτυχε, γιατί «δὲν εἶναι γλῶσσα, δηλαδή ἀρθρωμένος λόγος»).

Στὸ ἕνατο κεφάλαιο ἐπιχειρεῖται ἡ πρόσβασις «πέρα ἀπὸ τοὺς ὀρίζοντες τοῦ Λόγου», ἡ διερεύνησις τῆς σχέσεως ποίησης καὶ μυστικισμοῦ (δύο ἐσώστροφων τάσεων — φαινομένων τοῦ δυναμικοῦ τῆς συνείδησης καὶ τῆς ἐνωτικῆς τάσεως τῆς) καθὼς καὶ τῶν μεταξὺ τους διαφορῶν (μὲ ἔμφασις στὸ αἶσθημα τῆς ἀνικανοποίητης προσπάθειας προκειμένου γιὰ τὴν ποίηση καὶ στὸ ἀμετάδοτο τῆς μυστικῆς ἐμπειρίας).

Στὸ κεφάλαιο αὐτὸ ἡ πλούσια γνώσις ποὺ διαθέτει ὁ συγγραφέας (τοῦ ἀρχαιοελληνικοῦ, βυζαντινοῦ, ἀρχαιοανατολικοῦ-Ἰνδικοῦ, ἰσλαμικοῦ-ἀραβικοῦ στοχασμοῦ) συνιστᾷ πρωτότυπη συμβολή.

Τὰ κεφάλαια «Τὸ στοιχεῖο τοῦ χρόνου στὴν ποίηση», «Ποίηση καὶ μουσική» καὶ «Ἡ Μετάφρασις τοῦ ποιητικοῦ λόγου» εἶναι τὰ πλέον πρωτότυπα τῆς συγγραφῆς καὶ σημαντικά γιὰ τὴν ἔρευνα τοῦ ποιητικοῦ λόγου.

Ἡ διερεύνησις τῆς ἐννοίας τοῦ χρόνου εἶναι πολυπρισματική: χρόνος καὶ δημιουργία, συμμετοχὴ καὶ θέσις τοῦ χρόνου στὴν ἐκφρασις τῆς τέχνης γενικά καὶ τῆς ποίησης εἰδικά, ἀχρονικότητα - ἀχρονικὸ παρὸν — μείξις τῶν χρονικῶν κατηγοριῶν — καιρικότης (μὲ πολλὰς ἀναφορὰς στὸ ἔργο τοῦ Ε. Μουτσόπουλου), αἰσθητικὸ φαινόμενο τῶν δύο καιρικότητων τῆς ποίησης, — δημιουργίας — ἀπόλαυσις —, ἡ θεώρησις τῆς ὁποίας καταλήγει στὴ θεμελιακὴ ἰδέα τῆς ἐλευθερίας τῆς ἀληθινῆς τέχνης, τοῦ ἀχρονικοῦ τῆς μηνύματος), γοητεία τοῦ ἐρείπιου (χρόνος συμπλήρωσις — δυναμικὴ συμβολὴ πληρότητας), χρονικὴ διάστασις καὶ συγκεκριμένα ποιητικὰ γένη κ. ἄ.

Στὸ κεφάλαιο «Ποίηση καὶ μουσική ὁ συγγραφέας» διερευνᾷ τὴ «συνοδοιοπορία τῆς ποίησης μὲ τὴ φωνητικὴ μουσική» (μέλος) μέσα στοὺς αἰῶνες (ἀπὸ τὴν ἀρχαία Ἑλλάδα, Ἰνδίες ὡς τὶς μέρες μας) καὶ προβληματίζεται «γύρω ἀπὸ τὴν αἰσθητικὴ σχέση ποὺ συνδέει τὶς δύο αὐτὲς μορφὰς τέχνης», τὸν ἀνταγωνισμό καὶ τὴν ἱεράρχησίν τους γιὰ τὴν ὁποία ἀποφαίνεται ὅτι «δὲν ἐξυπηρετεῖ» κάποιον σκοπὸ ἀλλὰ ἀντίθετα παραγνῶριζει τὴν ἐνότητα τῆς τέχνης τῆς ὁποίας οἱ μορφὰς αὐτὲς εἶναι ἰσοδύναμες.

Ὅπως καὶ σὲ κάθε κεφάλαιο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει, ἐκτὸς τῆς διακειμενικῆς πραγμάτευσις, τὸ ἐρώτημα ποὺ ὁ συγγραφέας θέτει ἄμεσα γιὰ νὰ προχωρήσῃ στὴν ἐπιχείρησις ἀπαντήσεων, συνδυαστικῆς ὑφῆς («γιατί ὁ ἄνθρωπος τραγούδησε τὸ λόγο του», ὅπου ἐπισημαίνονται οἱ ἐνδεχόμενες ζημίαι ποὺ ἀφοροῦν τόσο στὴν ποίηση ὅσο καὶ στὴ μουσική).

Σημαντικά εἶναι: ὁ αἰσθητικὸς προβληματισμός γιὰ τὴ μελοποιημένη ποίηση, οἱ κριτικὲς παρατηρήσεις ποὺ συγκεντρώνουν τὶς διαφορετικὰς θεωρήσεις γιὰ τὴ «συνεργασία μουσικῆς καὶ ποίησης», καθὼς καὶ οἱ βαθυστόχαστες αἰσθητικῆς ὑφῆς ἐπιφυλάξεις τοῦ συγγραφέα (ἀναφορὰ στὴν ποιητικὴ ἀποδοχὴ τοῦ ποιητικοῦ λόγου). Τὸ συμπέρασμα τοῦ συγγραφέα (σ. 232) ἀποκαλύπτει τὸν δυναμικὸ κριτικὸ αἰσθητικὸ στοχασμό του.

Μὲ τὸν ἐνδεικτικὸ καὶ πάλι ὑπότιτλο «Ἡ πρόκλησις τοῦ ἀκατόρθωτου» ὁ Β. Βιτσαξῆς ἀφιερώνει 106 σελίδες τοῦ βιβλίου του στὴ θεωρητικὴ πρόσβασις τῆς μετάφρασις τοῦ ποιητικοῦ λόγου. Διαπιστευμένος ὁ ἴδιος τόσο στὴν αἰσθητικὴ προσέγγισις τῆς ποίησης ὅσο καὶ στὴν ποιητικὴ δημιουργία καὶ στὴ μετάφρασις εἶναι, νομίζω, ὁ ἱκανὸς στοχαστὴς καὶ δημιουργὸς τοῦ καιροῦ καὶ τοῦ τόπου μας γιὰ τὴ διερεύνησις τοῦ θέματος τοῦ («μυστηρίου») τῆς μετάφρασις γιὰ τὸ ὁποῖο ἡ διεθνὴς βιβλιογραφία «ἰδιαίτερα τοῦ τελευταίου τετάρτου τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος εἶναι πλουσιότατη».

Ἡ εὐρεία διερεύνησις εἶναι συνδυαστικῆς καὶ ἐδῶ ὑφῆς: ἱστορία τῆς μετάφρασις γενι-

κά, της λογοτεχνικής ιδιαίτερα, ειδικά θέματα όπως: ένταξη της μετάφρασης στη γλωσσολογία, θεώρησή της ως λογοτεχνικού έγχειρήματος, επιστημονική προσέγγιση της μετάφρασης, συζήτηση των αντιτιθέμενων ακραίων θέσεων, υιοθέτηση της μέσης θέσης, το πρόβλημα της διαφορετικής κοσμοαντίληψης της μετάφρασης ιερών κειμένων κ.ά. τίθενται και συντίθενται με έστιακό το έρώτημα για τη δυνατότητα της μετάφρασης που διερευνάται πολυεπίπεδα (πολυσημία της λέξης, ιδιαιτερότητα της έκφρασης, ένδεχόμενη μη συμβατικότητα ψυχικού κόσμου του ποιητή και κόσμου του μεταφραστή, χρόνος της ποίησης και χρόνος της μετάφρασης, χωρικός στόχος - εκπληκτικό το παράδειγμα για την κατανόηση του «κατεφίλησε» της παραβολής του άσώτου. Η μετάφραση είναι για τον Β. Βιτσαξή «έγχειρημα τόσο κατασκευής όσο και δημιουργίας» «μείγμα έπιστήμης και τέχνης». Το πιστεύω του συγγραφέα ότι «τό γεγονός ότι είναι ανέφικτη ή τέλεια μετάφραση «της ποίησης» δέν είναι λόγος να παραιτηθούμε από αυτήν» συμφωνεί με τα λεγόμενά του για την ίδια την ποίηση. Λειτουργώντας κυκλικά όπως ο φιλοσοφικός λόγος όπου είναι πάντα δυνατή μία νέα στοχαστική άφετηρία ο συγγραφέας ανοίγει στη συνέχεια νέες προοπτικές προκειμένου ν' αντιμετωπίσει θέματα όπως: το πρωτότυπο, περιπτώσεις (με αναφορά στα ιδιόλεκτα, στην πλοκή των λέξεων, στην έλλειπτική ποίηση, την αυτομετάφραση) και τους τρόπους της μετάφρασης (αίτημα πιστότητας, *verbatim* μετάφραση, μετάφραση σε πεζό λόγο).

Η έμφαση και στο κεφάλαιο αυτό δίνεται στην προσέγγιση του προς μετάφραση ποιήματος με στόχο «τή μετάγχιση μίας αισθητικής έμπειρίας και αυτό ο συγγραφέας στοιχειοθετεί έννοιολογικά με τα κατηγορήματα της ευθύνης και του σεβασμού με σύνδρομη την παράμετρο της έλευθερίας.

Ο Β. Βιτσαξής προσεγγίζει την ποίηση με τον τρόπο που ο Πλάτων έννοούσε όταν αναφερόταν στο «σώζειν τὰ φαινόμενα». Λογοδοσία και χρεοδοσία για την ποίηση - τή σύνθετη λειτουργία του πνεύματος που σύνδρομό της, όπως και της τέχνης γενικά, είναι η έλευθερία - το βιβλίο αυτό πραγματώνει τελικά, παραλλαγμένη όμως, τή φράση της προμετωπίδας του: « Όλα μπορούν να έξηγηθούν», αρκεί ο έρευνητής να είναι ικανός να στήσει, όπως έκανε ο Β. Βιτσαξής, ένα ποιητικό Συμπόσιο όπου συνδαιτημόνες, ποιητές και θεωρητικοί της ποίησης να ένορχηστρώνουν τις φωνές τους υπό την καθοδήγηση ενός ποιητή, αισθητικού και φιλόσοφου.

Άννα ΚΕΛΕΣΙΔΟΥ

Τερέζα ΠΕΝΤΖΟΠΟΥΛΟΥ-ΒΑΛΛΑΛΑ: *Προβολές στον Άριστοτέλη*, Θεσσαλονίκη, Έκδ. Ζήτηρος, 1998, 364 σελ.

Με το έργο της αυτό η Καθηγήτρια της Φιλοσοφίας και Άντεπιστέλλον Μέλος της Άκαδημίας Αθηνών Τ. Πεντζοπούλου Βαλαλά τοποθετείται αποφασιστικά υπέρ της μεταφυσικής ως ουσίας του φιλοσοφικού στοχασμού. Πράγματι, η προβληματική των περισσότερων κειμένων του βιβλίου επικεντρώνεται ή έχει σχέση με την άριστοτελική μεταφυσική, ή όποια, μέσω της ήθικης προσεγγίζει και την πολιτική σκέψη του Α., όπως θα φανεί από την παρουσίαση που ακολουθεί.

Βασική θέση της σ. είναι ότι οι δύο όροι «φιλοσοφία» και «μεταφυσική» δέν διακρίνονται ως προς την ουσία τους. Η μεταφυσική δέν είναι κλάδος της φιλοσοφίας όπως πολλοί τείνουν να θεωρούν. Εάν αφαιρεθεί από την φιλοσοφία ή μεταφυσική διάσταση τότε χάνεται και ή ένότητα της φιλοσοφίας και κατακερματίζεται σε επί μέρους θεματικές. Μεταφυσική είναι οι *Στοχασμοί* του Καρτεσίου, ή *Ήθική* του Σπινόζα, ή *Λογική* του Χέγκελ. Προλεγόμενα για μιá μελλοντική μεταφυσική... γράφει ο Κάντ. Θεμελιώνοντας στα *Μετά τα Φυσικά* την πρώτη φιλοσοφία ως θεώρηση του όντος ως όντος ο Α. σφραγίζει την